

КОЗАК
 Галя Іванівна
 kozak_galja@ukr.net

УДК 368.032

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

PRIVATE PENSION FUNDS: FOREIGN EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE

аспірант кафедри
 фінансів Тернопільського
 національного еконо-
 мічного університету

Досліджено основні тенденції та результати функціонування недержавних пенсійних фондів у зарубіжних країнах. Запропоновано заходи для активізації розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні, апробовані зарубіжною практикою.

Исследованы основные тенденции и результаты функционирования негосударственных пенсионных фондов в зарубежных странах. Предложены меры по активизации развития негосударственных пенсионных фондов в Украине, апробированы зарубежной практикой.

The basic trends and results of functioning of pension funds in foreign countries are investigated. It was suggested that the measures conducive to the development of pension funds in Ukraine, approved foreign practice.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійна система, недержавне пенсійне забезпечення

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, пенсионная система, негосударственное пенсионное обеспечение

Key words: non-state pension funds, pension system, non-state pension insurance

ВСТУП

Сьогодні недержавні пенсійні фонди (НПФ) виступають не лише невід'ємними інститутами пенсійних систем зарубіжних країн, а й вагомим джерелом інвестиційних ресурсів для їх економік. Зважаючи на те, що становлення та розвиток НПФ в Україні відбувається досить повільними темпами, відправною точкою до усвідомлення переваг і, відповідно, активізації діяльності НПФ стане аналіз зарубіжного досвіду їх роботи.

Дослідженню проблем недержавного пенсійного забезпечення, у тому числі зарубіжної практики функціонування НПФ, присвятили свої праці багато науковців та практиків, серед яких: Н. Горюк, Н. Ковальова, О. Коваль, Д. Леонов, С. Науменкова, Н. Ткаченко, В. Толуб'як, А. Федоренко та інші. Разом з тим обґрунтування ролі та значення НПФ у пенсійних системах зарубіжних країн, а також аналіз переваг та ризиків даних інститутів залишається актуальним у контексті здійснення пенсійної реформи в Україні.

МЕТА РОБОТИ полягає в аналізі зарубіжного досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів та можливостей його імплементації у вітчизняну практику.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці українських та зарубіжних авторів, матеріали періодичних видань, рейтингових інформаційних агентств, ресурси Internet.

При проведенні дослідження використано методи аналогії, порівняння та узагальнення результатів

діяльності недержавних пенсійних фондів у структурі пенсійних систем зарубіжних країн.

РЕЗУЛЬТАТИ

В архітектурі пенсійних систем розвинених країн НПФ виступають інститутами трьох основних їх компонентів: системи обов'язкового накопичувального, професійного та приватного пенсійного забезпечення.

У більшості країн ОЕСР функціонують окремі форми обов'язкової чи квазі-обов'язкової приватної пенсійної системи, що дозволяють забезпечити високий рівень охоплення населення. Так, професійні пенсійні системи охоплюють майже 70% населення працездатного віку у Фінляндії, Ісландії, Норвегії, Швейцарії, та більше 60% – в Данії, Нідерландах і Швеції [1, с. 10-11].

Обов'язкові накопичувальні системи також поширені в країнах Латинської Америки та Центральної і Східної Європи, де вони частково замінили соціальні допомоги. Такі системи функціонують в Естонії, Чилі, Мексиці, Польщі, Словацькій Республіці, а також в таких країнах ОЕСР як Данія, Ізраїль та Швеція.

Розвиток добровільних пенсійних фондів варіюється залежно від країни. Так, учасниками НПФ Чехії, Нової Зеландії та США є більше 50% громадян у віці 15-64 років. З іншої сторони, рівень охоплення населення НПФ є дуже низьким (менше 5%) у таких країнах, як Греція, Люксембург, Португалія та Туреччина. У деякій мірі таку ситуацію можна пояснити достатністю державної системи пенсійного страхування. Добровільна участь населення в НПФ є досить низькою в Мексиці (1,9%) та Польщі (1,3%),

однак у цих країнах успішно функціонує обов'язкова накопичувальна пенсійна система. Цікавим є досвід Італії, Нової Зеландії та Великобританії, які використовують підхід автоматичного включення працівників до приватних пенсійних фондів на національному рівні. В результаті такої практики системою "KiwiSaver" охоплено 64% працездатного населення Нової Зеландії [1, с. 8].

Таким чином, накопичувальна система пенсійного забезпечення (як обов'язкова, так і добровільна)

сьогодні забезпечує вагомому частку пенсійного доходу громадян багатьох країн. Підтвердженням цьому служить той факт, що приватні витрати на допомогу по старості в окремих країнах ОЕСР складають 4-6% ВВП [2].

НПФ зарубіжних країн характеризуються різноманітними формами функціонування, що обумовлює їх багату видову структуру (рис. 1).

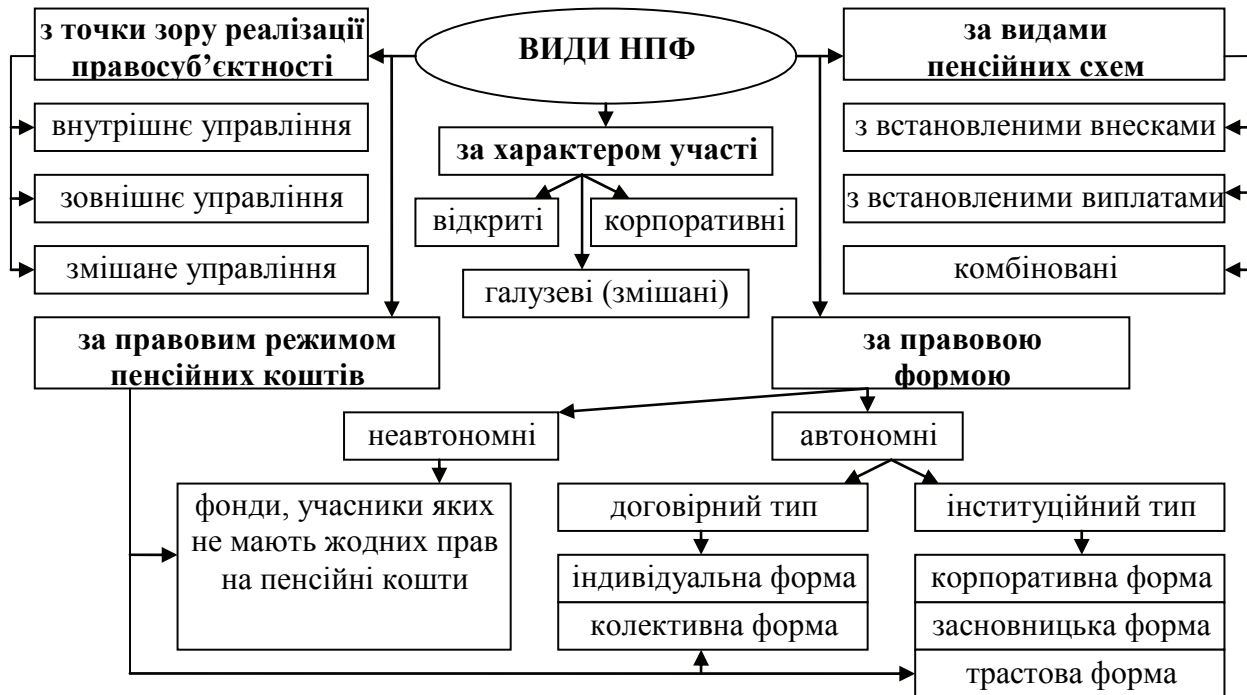

Рис. 1. Класифікація видів НПФ у зарубіжній практиці [Складено автором на основі [4, с. 21-25]]

За ознакою правового статусу, НПФ класифікують за такими критеріями: правова форма, правовий режим пенсійних коштів, особливості реалізації правосуб'єктності, природа участі в пенсійних фондах, види пенсійних схем.

За правовим титулом, що визначає належність пенсійних активів учасникам, пенсійні фонди інституційного типу створюються у таких формах:

1) корпоративній – пенсійні активи належать учасникам, що володіють певним титулом (Угорщина, Італія, Швейцарія, Мексика, Австрія, Чеська Республіка);

2) засновницькій – учасники отримують право на прибуток від інвестування пенсійних активів, правовий титул щодо яких у них відсутній, та прибуток пенсійного фонду (Данія, Фінляндія, Нідерланди, Швеція);

3) трастовій – активи пенсійного фонду належать довіреном, які здійснюють управління ним, на правах довірчої власності (Австралія, Канада, Ірландія, Нова Зеландія, Великобританія, США) [3, с.5].

Контрактні пенсійні фонди можуть створюватися в індивідуальній формі, коли учасники мають право на пенсійні активи (Польща, Португалія, Іспанія, Італія), та колективній, при якій вони отримують прибуток від інвестування активів фонду (Корея, Японія).

Характеризуючи НПФ за видами пенсійних схем, варто зазначити, що в даний час на пенсійні схеми з визначеними внесками (DC) припадає 47% пенсійних активів, з визначеними виплатами (DB) – 53% [5, с.5]. Співвідношення DC та DB схем значно відрізняється в різних країнах. Наприклад, у Чилі, Чехії, Угорщині, Польщі та Словаччині всі пенсійні фонди класифікуються як фонди з DC схемами, в той час як DB схеми домінують в Канаді, Фінляндії, Німеччині, Кореї, Японії та Норвегії. Протягом останніх років прискорилися тенденції переходу до пенсійних схем з встановленими внесками, свідченням чого є перевищення темпів зростання активів таких фондів над показниками фондів з встановленими виплатами – 8,8% і 5% річних відповідно. Співвідношення пенсійних фондів за видами пенсійних схем для семи найбільших пенсійних ринків світу відображає рис. 2.

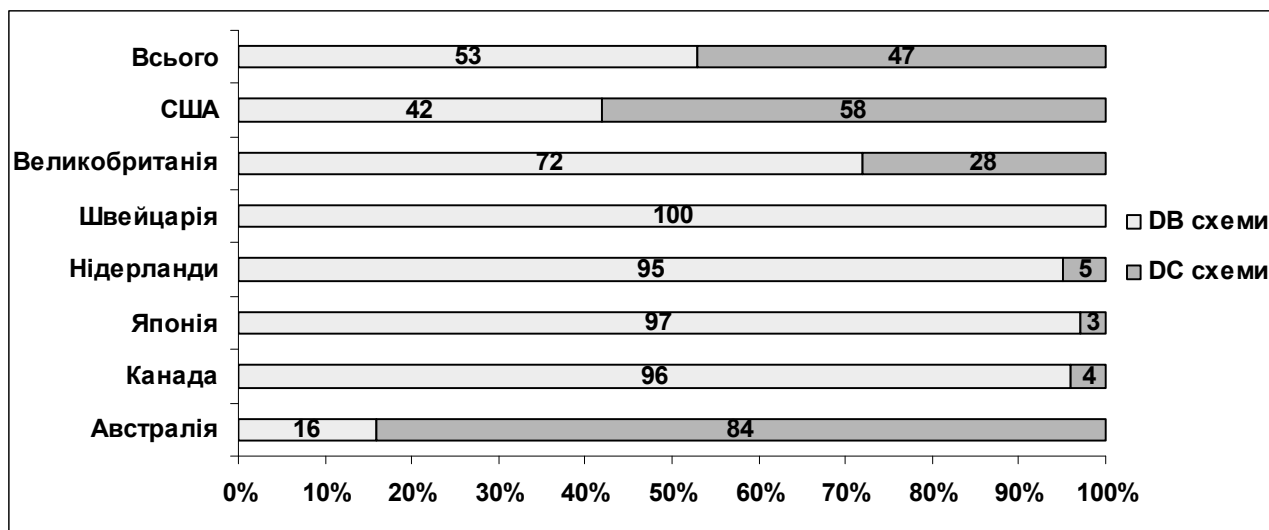

Рис. 2. Розподіл НПФ за видами пенсійних схем у 2013 році [5, с. 7]

Аналізуючи недержавне пенсійне забезпечення за типом фінансового посередника, варто зазначити, що автономні пенсійні фонди є основними суб'єктами фінансування приватних пенсій в Ізраїлі і складають більше 90% від загального обсягу активів у таких країнах як Австралія, Австрія, Фінляндія, Ісландія, Мексика та Португалія. З іншого боку, в Данії, Франції, Кореї і Швеції найбільша частка сукупного обсягу пенсійних активів припадає на пенсійні страхові контракти [2, с. 9].

Станом на кінець 2013 року пенсійні активи 13 найбільших пенсійних ринків становили 31980 млрд.

дол. (78,8% ВВП), що на 9,5% перевищує показник попереднього року. До числа таких ринків належать пенсійні системи тринадцяти країн, зокрема Австралії, Бразилії, Великобританії, Гонконгу, Ірландії, Канади, Нідерландів, Німеччини, ПАР, США, Франції, Швейцарії, Японії [5, с.4]. Як показано на рис. 3, обсяг пенсійних активів по відношенню до ВВП значно відрізняється між країнами, лідером серед яких залишаються Нідерланди (170%). В середньому за 2013 рік загальна сума пенсійних активів збільшилась на 7,8% і становить 83,4% від сукупного ВВП країн.

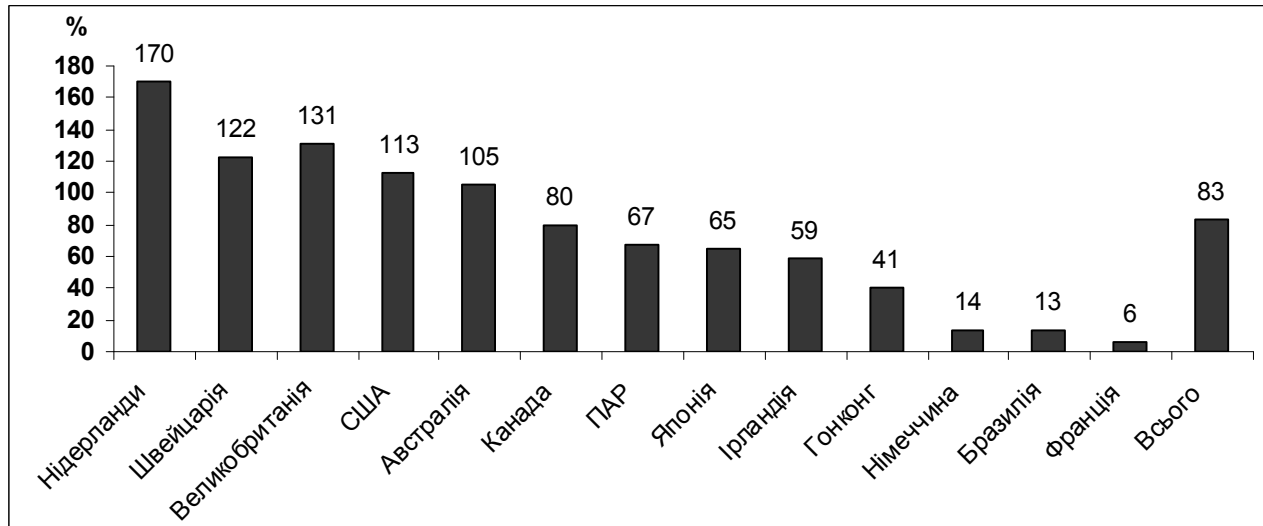

Рис. 3. Пенсійні активи по відношенню до ВВП [5, с. 4]

З точки зору географічного розподілу активів пенсійних фондів беззаперечним лідером залишаються США, обсяг пенсійних активів яких становить 53,4% від їх загальної суми. Слідом за США ідуть Великобританія – 10,7% та Японія – 6,7% [5, с. 12].

Структура інвестицій пенсійних фондів на кінець 2013 року мала наступний вигляд: акції – 52%, облигації – 28%, готівка – 1%, інші активи – 18%. При цьому схема розподілу активів за період з 1995 року

по 2013 рік зазнала деяких змін: частка активів, інвестованих в акції, облигації та готівку продемонструвала тенденцію щодо зменшення, натомість частка активів, інвестованих в інші фінансові інструменти, зросла з 5% до 18%. Причини такої ситуації криються у більшій ризикованості акцій та облигацій в умовах невизначеності та значної волатильності ринків.

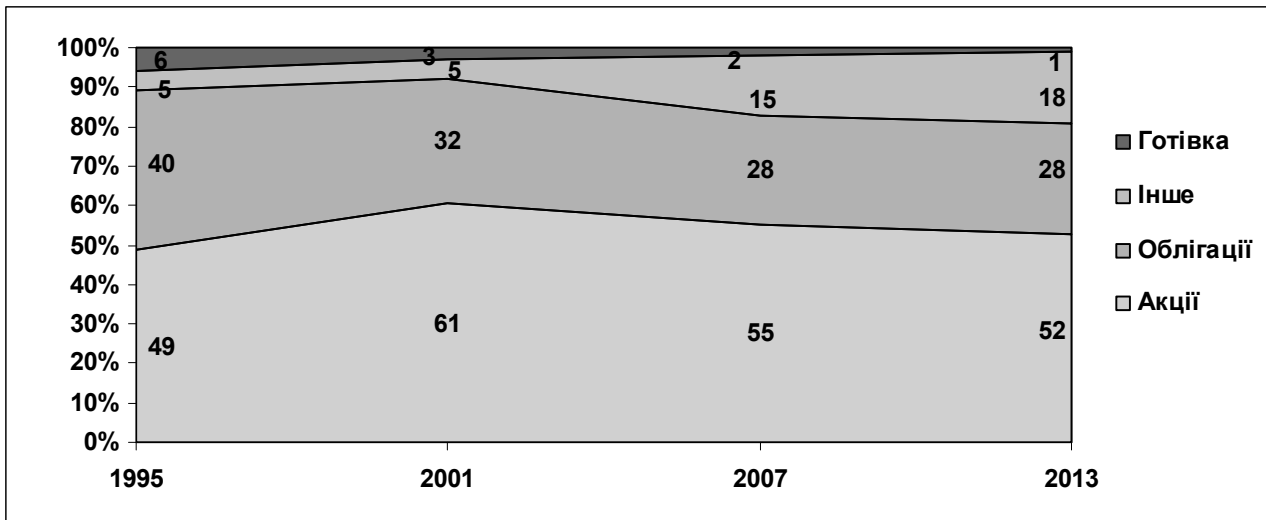

Рис. 4. Розподіл пенсійних активів у 1995-2013 рр. [5, с. 27]

Напрями вкладення пенсійних активів диференціюються також у розрізі країн. Так, пенсійні фонди Нідерландів, Японії та Швейцарії віддають перевагу консервативним інвестиційним стратегіям, інвестуючи значну частку активів в облігації, готівку та інші активи. Протилежну стратегію демонструють фонди США, Великобританії, Австралії та Канади, левова частка в структурі активів яких належить акціям. Так, 57% пенсійних активів у США інвестуються в акції.

Рациональне використання інвестиційного потенціалу НПФ вимагає побудови ефективної системи регулювання їх інвестиційної діяльності. У практиці країн з розвиненими пенсійними системами в якості основних методів портфельного регулювання, як правило, використовуються якісні портфельні обмеження (правило розумної поведінки), кількісні портфельні обмеження та їх комбінація [6, с. 71].

Нерівномірність розвитку недержавного пенсійного забезпечення у різних країнах може пояснюватися різними умовами доступу працівників до приватних пенсійних фондів, а також відмінностями у наборі стимулів та альтернатив, які їм пропонуються. Враховуючи незначні масштаби розвитку НПФ у багатьох країнах, в тому числі в Україні, світовою практикою вироблено такі механізми активізації приватної участі громадян у пенсійному забезпеченні: автоматичне включення, надання фінансових стимулів, фінансово-освітні програми, спрощення системи надання послуг, можливості вилучення пенсійних накопичень.

Однією з перешкод на шляху розвитку НПФ є проблема інертності та зволікання людей щодо формування заощаджень на майбутнє. Світовою практикою для вирішення даної проблеми запропонований підхід автоматичного включення працівників до накопичувальних пенсійних програм, але виключно на добровільній основі (існує можливість виходу з програми в будь-який момент). Як свідчить досвід, навіть при збереженні у працівників свободи вибору автоматичність включення в пенсійну програму є критично

важливою для стимулювання їх участі в недержавному пенсійному забезпеченні.

Основним інструментом стимулювання участі громадян у приватній пенсійній системі сьогодні виступають податкові пільги. Однак для осіб з середніми та низькими доходами його переваги є майже не відчутними. Відтак з метою фінансового стимулювання громадян у деяких країнах використовується субсидування індивідуальних пенсійних рахунків за рахунок внесків роботодавця чи держави. Відповідні внески можуть охоплювати як усіх учасників пенсійної системи (Нова Зеландія), так і окремі їх категорії, наприклад, осіб з низьким рівнем доходів (Австралія) [1, с. 24].

Залученню громадян до приватних пенсійних систем сприяють також програми фінансової освіти, метою яких є мотивація працівників до участі в пенсійних програмах, а також надання допомоги у прийнятті відповідних рішень та здійсненні вибору.

У країнах з добровільними пенсійними системами створенню пенсійних фондів у межах невеликих компаній часто перешкоджають пов'язані з цим адміністративні витрати і тягар адміністративного регулювання. Для вирішення даної проблеми у США функціонують спрощені пенсійні плани, а в Канаді – так звані об'єднані пенсійні плани. В обох випадках вони знаходяться у віданні фінансових інститутів і покликані стимулювати пенсійні заощадження серед дрібних підприємців та працівників малих підприємств [1, с. 27-28].

Основним мінусом для учасників при вкладанні коштів у приватні пенсійні фонди є неможливість їх вилучення до моменту виходу на пенсію. Тим не менш, можуть бути запропоновані різні варіанти доступу учасників до власних накопичень, наприклад, для покриття витрат на оплату медичних послуг або освіти дітей.

Зазначені вище заходи дозволяють підвищити привабливість НПФ як для працівників, так і для роботодавців, а тому можуть знайти застосування у вітчизняній практиці.

ВИСНОВКИ

Таким чином, недержавне пенсійне забезпечення в даний час виступає невід'ємною частиною національних пенсійних систем різних країн. Опираючись на світовий досвід, в цілях стабілізації вітчизняної пенсійної системи та стимулювання економічного розвитку використання потенціалу НПФ є вкрай необхідним.

Література

1. Antolin P., Payet S., Yermo J. Coverage of Private Pension Systems: Evidence and Policy Options // OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions. – 2012. – No. 20. – 37 p.
2. Pension Markets in Focus September. – 2013. – Issue 9. – 64 p.
3. Науменкова С.В. Функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України / С.В. Науменкова // Фінанси України. – 2010. – №4. – С. 3-16.
4. Вітка Ю.В. НПФ: особливості цивільно-правового статусу: монографія / Ю.В. Вітка. – К.: Експрес-Поліграф, 2010. – 220 с.
5. Global Pension Asset Study 2014 [Електронний ресурс] // Towers Watson. – 2013. – Режим доступу: <http://www.towerswatson.com>.
6. Толуб'як В.С. Формування системи недержавного пенсійного забезпечення та розвиток фінансового ринку в Україні / В.С. Толуб'як // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №11. – С. 69-73.
7. Сичова Л., Михайлов Л. Пруденційний нагляд та інвестування пенсійних накопичень / Л. Сичова, Л. Михайлов // Фінансовий ринок України. – 2011. – №11. http://www.ufin.com.ua/analit_mat/sdu/099.htm